

Kananmuna ja kirja

On meneillään suomalaisen kirjan 500-vuotinen juhluvuosi. Maan eri puolilla on järjestetty näyttelyitä, sanoma- ja aikakauslehdistö on antanut runsaasti tilaa kirjasta kirjoittelulle. Juhannusta edeltävänä sunnuntaina pidettiin Vammalassa 500-vuotisjuhla ja sitä edeltävinä kahtena arkipäivänä vanhan kirjallisuuden päivät.

Suomalaisen kirjan vaiheita tarkastellaan paljolti itsestäänselvyytenä sivuuttaen lähes täysin ne suomalaisen kulttuurin, hengellisen ja henkisen elämän sekä kirjan tutkijat, joiden työn ansiosta tunnemme suomalaisen kirjan ja kirjantekemisen vaiheet varsin hyvin. Ilmeisesti katsotaan, että suurelle yleisölle on merkityksellisempää tietää kirjan vaiheista sinänsä kuin noiden vaiheiden tutkimuksesta tai todistuskappaleiden keräämisestä kirjastojen ja yksityishenkilöiden toimesta. Ehkä arvio on oikea, mutta sittenkin mieltä jää askarruttamaan miksi kirjan tutkijat ja kerääjät vetäytyvät syrjään tai jätetään mainitsematta: Kirja nostetaan jalustalle kuin suurmies, kipsipäiden viereen kansakunnan kaapin päälle. Kaiketi syynä on kirja itse, sen kantamat monet ominaisuudet, kenties myös se, että jokaisella kirjan ystävällä — tutkijalla, kerääjällä, välittäjällä ja tavallisella lukijalla — on oma erityinen ja yksityinen suhteensa kirjoihin. Kirja on julkinen, sen käyttö yksityistä.

Kuulun siihen kotikaupunkini ensimmäiseen abiturienttijoukkoon, joka ei ajellut penkinpajaisia hevoskyydillä ja siten ensimmäiseen (puukaasuttimella eli häkäpöntöllä varustetulla) kuorma-autolla ajelleeseen vuosikertaan, jonka ratkaistavaksi tuli auton lystikäs koristelu. Rakensimme »hirspuun hilfspuulle» (Hilfsbuch), mikä tietysti oli luokan sisäpiirihuumoria. Siellä se Hilfsbuch keikkui ilmapasti auton peräpäässä — ja seuraavan päivän sanomalehti tuomitsi tekomme rienaukseksi ja abiturienteille sopimattomaksi kirjan arvon halventamiseksi. Näin tulimme todistaneeksi, että yksityinen suhde kirjaan ei ole julkinen asia, ei vaikka se olisi suhde tiettyyn asiaan, jota tietty kirja symboloi, ei ainakaan talvella 1943 Jyväskylässä.

Vammalassa tähytään ajassa taaksepäin. Suomalaisen kirjan 500-vuotisjuhlassa tarkastelun näkökulmana on lasten ja nuorten kirjallisuus. Juhlan antia vielä odotellessa mieleeni palautui »Salainen puutarha», ensimmäinen kannesta kanteen itse lukemani kirja ja tuohon lukemiseen sisältynyt elämyksellinen salainen puutarhani. Siitä ajatus kiepsahti heleäkuvaiseen aapiskirjaani, josta vieläkin muistan ensimmäiset virkkeet, jotka tajusin lukevani tavaamatta: Maija on mummon silmä. Mummo ei näe lukea . . . Aapisesta ajatus vilisti vaivattomasti »Yxi paras lasten tawara» -aapiskirjojen monilukuisten painosten läpi 1660-luvulle, viipyili kotvan ensimmäisen suomenkielisen koko Raamatun vaiheilla 1642 ja harppasi sitten kevyesti 99 vuoden yli »ABC-kiriaan» ja Mikael Agricolan merkittävään elämäntyöhön. Agricolasta on juhlakaluun, »Missale aboenseen» aikamatkaa vain 55 vuotta, mutta sillä matkalla kirjani olemus muuttui. Latinankielinen teksti ei avaudu reaaliaineita ja ns. uusia kieliä koulussa luke-neelle, vaan Missale hahmottuu kirja -nimiseksi välineeksi ja uuden tekniikan kulttuuria muuttavaksi airueeksi.

Teknisen toteutuksen puolesta Missale on jo varsin edistynyt inkunaabeli, sillä sen painaja Bartholomeus Ghotan Lyypekiissä hallitsi kaksivärisen painotekniikan. Ennen kuin siihen oli päästy oli kuljettu pitkä tie painotekniikan kehittämissä. On paikallaan muistuttaa siitä, että kirjanpainamisen alku on ajassa kauempana kuin Gutenbergin n. 1440 ratkaisema irtokirjakkeiden ongelma. Inkunaabelin käsite — ennen vuotta 1501 painettu kirja — on omiaan häivyttämään näkösaltä 1300-luvulla alkaneen laattoja käyttäneen painotekniikan, jonka avulla tuotettiin suurelle yleisölle tarkoitettuja uskonnollisia ja poliittisia, useimmiten kuvaan perustuvia lentolehtisiä ja pikkukirjasia — ja pelikortteja. Varsinaiset kirjat tuotettiin toki arvonsa mukaisesti käsin kirjoittamalla.

Näyttää siltä, että painotekniikan ja tietotekniikan tulemissa on tiettyä tuleminen yhtäläisyyttä. Pelikorttien sekä elektronisten ja tietokonepelien tuotannon taustalla näyttäytyy samanlainen viihdekaupallisuus. Puu- tai kupa-

rilaattoja käyttäen painetut pyhimysten tai polttoroviolle joutuneiden kerettiläisten kuvat eivät välttämättä tuo mieleen rahaliikenteen ATK-sovelluksia, mutta yhteistä niille on kumminkin oman aikansa mahdinhaltijain valmius ottaa uusi tekniikka nopeasti käyttöön.

Ajatusleikki johtaa arvelemaan, että aikaa, jonka minun sukupolveni on toiminut työelämässä, tullaan tulevassa historiankirjoituksessa kutsumaan jollakin erityisellä nimellä kuten me nyt kutsumme 1400-luvun loppupuolta inkunaabelien ajaksi. Tosin tietotekniikan esihistoria on jo nyt pitkä, mutta supertietokoneiden synty 1970-luvun lopussa saattaa olla sellainen vedenjakaja, jonka tuleva historiankirjoitus tunnistaa. Vaikka supertietokone on vain osa hajautettua tietojärjestelmää, se kuitenkin merkitsee tieteellisen tutkimuksen siirtymistä ennennäkemättömään numeronmurskaukseen, vuorovaikutteisuuteen koneen kanssa ja liikkuvaan kuvainformaatioon. Asiantuntijat puhuvat superlaskentakulttuurista.

Tietotekniikan ja tietojenkäsittelyn vinhan kehityksen vuoksi on mm. kirjastopiireissä kannettu huolta siitä, miten kirjan käy. Ruotsissa huolenkantajat painattivat kirjeensulkijamerkin levittämään huolta laajemmalti. Toisella »koulukunta» taas selittää, ettei dokumentin muodolla ole väliä, kunhan haluttu tieto välittyy. Onkohan kumpikaan ihan oikeassa? Eikö pikemminkin ole odotettavissa, että välineiden moninaistuuessa ja erilaistuuessa nii-

den teknisistä ominaisuuksista riippuu, millaista tietoa ja informaatiota niiden avulla on kannattavaa välittää ja millä tavalla käytettävää tietoa ja informaatiota kunkin avulla voidaan välittää. McLuhanin teesi – väline on viesti – on ihan käypä visio.

Niin kauan kuin kirja oli ainoa väline, jonka avulla oli mahdollista saattaa numeerista tietoa käytettäväksi, sitä tietysti käytettiin tähän tarkoitukseen. Uusi tekniikka on avannut mahdollisuuden käsitellä tuollaista tietoa monipuolisesti ja jalostaa sitä vuorovaikutteisesti. Miten tämä avaus uuteen voisi olla kirjan menetys? Pikemminkin kirjan tehtävä lukien hankittavien tietojen ja elämysten välittäjänä selkiintyy lähitulevaisuudessa.

Joku (kuka?) on sanonut, että kananmuna ja kirja ovat kumpainenkin lajissaan tehokkain pakkaus. Ero on siinä, että munaa ei voi käyttää ravinnoksi rikkomatta kuorta, kun taas kirja on sekä kuori että »ravinto». Kummankaan käyttöön ei tarvita monimutkaisia laitteita; siinä tehokkuuden yhteinen nimittäjä. Eroa on tietysti myös siinä, että yhdestä munasta ei riitä ravintoa monelle, kirjasta sensijaan riittää – kunhan se on julkisesti saatavilla ja tavoitettavissa.

Munakkaita syödään ja kirjoja luetaan myös superlaskentakulttuurissa.

Tampereella 8. 6. 1988

Marjatta Okko